

taget og det fra alle tre nordiske Broderriger paa en Gang. Prof. G. Storm har i 1895—96 fra norsk Side gjort Begyndelsen og er siden bleven afløst af Universitetsstipendiat A. Bugge. Som man vil see, skylder mit Arbeide min Collega Prof. Storms Afskrifter (nu i Kildeskriftsfondets Archiv) mange interessante Enkeltheder, som jeg yderst nødig vilde have savnet.

For en Menneskealder siden (1863) udgav jeg et Begynderarbeide: „Thronhjems Stifts geistlige Historie efter Reformationen“, der i sin Tid modtoges med Velvilje, og som maaske kunde have en Smule Betydning derved, at det var det første Bidrag til Norges lutherske Kirkehistorie, der hvilede paa Studier i de kjøbenhavnske Archiver og Haandskriftsamlinger. Nu har jeg, hvad jeg da mindst drømte om, kunnet behandle ogsaa Stiftets Middelalder, og der foreligger altsaa fra min Haand Bidrag til dettes geistlige Historie gennem omtrent syv Aarhundreder.

Til sidst maa jeg udtale min Tak til min Ven Overlærer K. Rygh for en ligesaa trofast som kyndig Bistand under Correcturen.

Elvestrøm i Vestre Aker, 18 Mai 1897.

L. Daae.

I.

INDLEDNING. ERKESÆDETS OPRETTELSE.

Den norske Kirke blev, som bekjendt, selvstændig Kirkeprovinds i 1152. Tidligere havde Norge, skjønt dets Kirke nærmest kan kaldes en Datter af den engelske, længe været henregnet under den store Kirkeprovinds Hamburg—Bremen, til hvilken Olaf den Hellige, den engelske Kong Knuts Fiende, bestemt havde sluttet sig. Derpaa havde de tre nordiske Lande i 1103 faaet en fælles Erkebiskop i Lund. Ingen af disse fremmede Metropolitaner, hverken de tyske eller de danske, havde nogensinde besøgt vort Land, skjønt den myndige Adalbert, Harald Haardraades Samtidige, virkelig havde tænkt derpaa. Overhoved havde den norske Kirke, grundlagt og beskyttet af Rigets Konger, udviklet sig temmelig selvstændigt, dens Lovgivning var en Del af de almindelige Landslove, og den canoniske Ret havde ikke fundet Indgang. Til direkte Forbindelser mellem den norske Kirke og Pavemagten, der ikke havde havt nogen Andel i Nordmændenes Omvendelse til Christendommen, kjendes kun svage Spor. Man har dog et Brev fra Gregor VII til Kong Olaf Kyrre, i hvilket Paven foreslaar at sende unge Nordmænd til Rom for der at oplæres til Geistlige, men at saadant virkelig er skeet, er neppe meget rimeligt.

Efterhaanden vare Forholdene i det store taget blevne ordnede omtrent paa følgende Maade. Biskopperne, der oprindeligt havde været Missionsbisper eller Hirdbisper, havde efterhaanden faaet en mere bestemt Virkekreds. Tre faste Bispedømmer var allerede fremstaaede inden Udgangen af det ellefte Aarhundrede, Nidaros for Frostathingslagen, Selje (Bergen) for Gulathingslagen og Oslo for Viken og Oplandene. I

Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede var hertil kommet et Bispesæde i Stavanger ved Deling af det store vestlandske Stift. I de norske Colonier og Skatlande var der opstaaet to Bispedømmer for Island, et for Grønland, et for Færøerne, et for Orknøerne og Hjaltland, hvortil kom et ældre for Man og Suderøerne. Besættelsen af de norske Bispestole tilhørte i Virkeligheden Kongemagten, der ogsaa fra først af havde doteret dem. Biskoppernes Indtægter fløde dels af dem tillagt Jordegods, dels af Bøder for Forseelser mod Christenretten, dels endelig af Pengeydelse fra Almuen (*reida*). I Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede indførtes Tienden i Norge, efter allerede noget i Forveien at være samtykt paa Island. Den deltes mellem Biskoppen, vedkommende Sogneprest og Kirke samt de Fattige. Hvad Presteembederne angik, maa det i det store taget antages, at der ved Fylkeskirkerne, der i det Nordenfjeldske vare forholdsvis mange, ansattes Præster af Kongen, ved Herredskirkerne af Almuen og ved Høgendes- (Privat-) Kirkerne af vedkommende Eier.

I Thrøndelagen finder man Bisperne dels betegnede som Biskopper af Nidaros, dels af Throndhjem. Disse Biskopper ere lidet kjendte; og det ligger udenfor dette Skrifs Opgave at dvæle ved dem. Diøcesen omfattede, som anført, Frostathingslagen i videste Forstand og strakte sig over hele det nordlige Norge fra og med Søndmøre og saa langt mod Nord, som norsk Befolkning fandtes, det vil sige over hele det nuværende Nordlands og den sydlige Del af Tromsø Amter omtrent til Malangen. Først i Haakon den gamles Tid trængte Christendommen endnu længere frem i disse Egne. I det mindste i senere Tider og vel allerede nu regnedes Herjedalen til Stiftet, derimod ikke Jemteland, der i geistlig Henseende henhørte til Upsala lige til 1570. Munchs Formodning, at det senere Hamars Stift indtil 1152 hørte under Nidaros eller Throndhjems Stift, har aldrig fundet Indgang. Dog synes den nordligste Del af Østerdalen idetmindste til sine Tider at have hørt til Erkestiftet.

Det kan endnu tilføies, at Munkevæsenet havde fundet Veien til Norge og i det nye Erkestift gaves et Munkekloster og rimeligvis ogsaa et Nonnekloster. Det første laa paa Nidarholm (Munkholmen ved Nidaros), og tilhørte Benedictinerne eller Cluniacenserne Orden. Den Beretning, ifølge hvilken dette Kloster oprindeligt skulde være stiftet allerede af Knut den mægtige, er i vor Tid modbevist af en dansk

Historiker¹⁾. I Virkeligheden er det først grundet af Lendermanden Sigurd Ullstreng nogen Tid efter Magnus Barfods Fald²⁾. Nonneklostret laa paa Bakke ved Nidaros og var rimeligvis til før 1152.

Allerede i denne den norske Kirkes Barndomstid maatte Nidaros i religiøs og geistlig Henseende nyde en afgjort og ubetinget Forrang for ethvert andet Sted og ethvert andet Biskopssæde i Landet. Dette fulgte af St. Olafs store Helgenry, der allerede ganske kort efter hans Død havde udbredt sig over Norge og de øvrige nordiske Riger, ja endog udenfor disse. Pilegrimsfarter ogsaa fra fjerntliggende Lande fandt Sted allerede i Historieskriveren Adam af Bremens Tid. Deres Maal var den Kirke, som reiste sig paa den Plet, hvor Helgenens Legeme først begroves og siden skrinlagdes. De Gaver, som Pilegrimene ofrede, maatte ogsaa gjøre denne Kirke og dens Biskop rigere end nogen anden norsk Kirke eller Biskop.

Det tør derfor ansees for sikkert, at der, naar Norge skulde faa en egen Erkebispestol, umuligt kunde tænkes paa noget andet Sæde for denne end Nidaros. Men naar og hos hvem Tanken om at give Norge dets egen Metropolitan er opstaaet, kan ikke bestemt siges. Til den Fortælling, at Sigurd Jorsalfarer skulde have afgivet et Løfte om at bestræbe sig for Oprættelsen af et norsk Erkesæde, da han var i det hellige Land, har jeg ondt for at fæste Lid. Thi hvilken Interesse skulde vel f. Ex. Kong Balduin i Jerusalem og andre Korsfarere eller Geistligheden i Palæstina kunne have for Stiftelsen af et Erkesæde i et Land, der var dem saa ganske fremmed? De Konger, som fulgte efter Sigurd, hans Søn Magnus, Harald Gille og dennes Sønner, kunne sikkert ikke antages at have sysselsat sig med Planer i denne Retning. Saalænge de gamle Forhold vedbleve at bestaa, var jo Kongen i Virkeligheden Landets kirkelige Overhoved. Det kan vistnok nu forekomme os, som om det maatte være ærefuldere, at Landet fik en egen Erkebiskop, end at det erkjendte en dansk Prælat som sine Biskoppers Overordnede. Men dels havde den lundske Erkebiskop i Virkeligheden neppe meget at sige i Norge, dels synes allerede Samtiden at have maattet be-

¹⁾ Johannes Steenstrup, Normannerne III 362.

²⁾ Til hvad Lange har anført i De norske Klosters Hist., 2 Udg. 201, kan føies en Henviisning til Biskupa Sögur I 226, hvor et Sagn om Sigurd Ullstreng og Klostret forekommer.

gribe, at en egen Erkebiskop ganske anderledes vilde faa Leilighed til at indskrænke Kongedømmets Magtfylde, end en fremmed og fjerntboende.

Det synes derfor at være rimeligst at formode, at Tanken om at gjøre den norske Kirke uafhængig af Lund snarere er opstaaet hos den høiere Geistlighed selv. Det er at formode, at denne ikke er bleven ganske ubekjendt med den store Kamp, som siden Gregor VII.s Tid havde været ført mellem Kirken og Monarchiet, eller at den ikke skulde have dannet sig en Forestilling om Hierarchiets voxende Magt i Europa. Men aller mest naturligt maatte det være, om der hos Biskopperne i selve Thronhjem eller Nidaros begyndte at røre sig Længsler efter at spille en endnu aneligere Rolle end før, efter at opnaa en Stilling lig Metropolitanens i Lund.

Hvad vi erfarer, er dog kun dette, at en Biskop, *Reidar*, i en gammel Biskopsfortegnelse kaldes den „første Erkebiskop i Norges Konges Rige“ og at „han ikke kom til sin Stol, fordi han døde i Sydlandene“.¹⁾ Hertil kan føies, at i flere islandske Annaler sættes „Reidar Erkebiskops“ Død til Aaret 1151. Traditionen i Nidaros synes forøvrigt ikke at have dvælet ved denne Mands erkebiskoppelige Værdighed. En yngre Biskopsrække nævner ham vistnok, men kun som Biskop²⁾, og den latinske Fortegnelse over Erkebiskopperne kalder udtrykkelig Johannes(Jon) den første Erkebiskop³⁾. I Sagaerne omtales Reidar ikke.

I Aaret 1152 blev der, hvorledes det nu hænger sammen med Reidars dunkle Historie, omsider gjort Alvor af denne Sag, skjønt vi fremdeles ikke kjende, af hvem Initiativet er taget. Meget taler imidlertid for, at den pavelige Curie selv har fattet Planen; thi et Aar eller to i Forveien var en Cardinal fra Rom udsendt til Irland for der at grundlægge ikke mindre end 4 Erkebispedømmer, og da Legaten i 1152 kom til Norge for at indrette det nye Erkesæde, var det Bestemmelsen, at han skulde istandbringe et lignende ogsaa i Sverige. Denne Legat var, som bekjendt, den berømte Cardinal-Biskop af Albano, Englænderen Nicolaus Brekespere, i hvis Lod det snart skulde

¹⁾ Norsk Tidsskrift udg. af Chr. Lange. V. 41.

²⁾ Sammesteds S 44. Der tilføies endog ved hans Navn, at „derefter (hedan frá) begyndte Erkebisperne“.

³⁾ Monumenta hist. Norv. ved Storm S. 189.

falde selv at bestige den pavelige Throne. Han kom til Norge i det nævnte Aar den 20de Juli.

Ved et Møde, rimeligvis i Nidaros selv, hvor Landets tre Konger, Inge, Sigurd og Eystein og vistnok foruden Biskopperne ogsaa Landets verdslige Stormænd vare tilstede, maa rimeligvis de vigtige Bestemmelser være truffne, som her kun kortelig skulle nævnes. Norge blev gjort til en selvstændig Provinds af den romerske Kirke, et nyt Bispedømme for Oplandene besluttedes oprettet paa Hamar, hvorved Antallet af underordnede Biskopper (*suffraganei*), som herefter skulde være den nye Erkebiskop undergivne, tilsammen bleve 10, 4 i Norge og 6 paa Island, Grønland og Skatlandene, altsaa et større Antal end enten Danmark eller Sverige kunde opvise. En meget væsentlig Bestemmelse var, at der oprettedes Capitler ved de norske Bispesæder, der ogsaa ret snart synes at være traadte i Virksomhed. Den canoniske Ret bestemte, at disses Medlemmer (*canonici*, Kanniker, Chorsbrødre) skulde udgjøre Biskoppens Raad, og naar Ledighed indtraadte, vælge hans Eftermand. Hermed tabte Kongemagten en vigtig Rettighed, skjønt den dog praktisk stedse beholdt en betydelig og tidt afgjørende Indflydelse paa Bispevalgene. At Capitlernes Valgret kun blev indrømmet for det dengang just forhaandenværende Tilfælde, at der var flere Konger, paastaaes vistnok i det bekjendte Stridsskrift fra Sverres Tid, men synes høist urimeligt og er vel kun at betragte som en Art Procuratorpaastand. Strid opstod ogsaa siden, om hvorvidt Kongemagten havde samtykket i, at Besættelsen ogsaa af de Præsteembeder, over hvilke den selv hidtil havde raadet, skulde tillægges Biskopperne. Der paastodes i Norge, at Cardinalen havde tilladt Præsterne at leve i Ægteskab. Fra Rom blev denne Indrømmelse naturligvis bestridt; det Sikre er kun, at Coelibatet først i en meget senere Tid virkelig gennemførtes i vort Land. Den hidtil meget indskrænkede Ret til at gjøre Testamenter udvidedes i betydelig Grad, en overmaade stor Fordeel for Kirken. Om Peterspengenes Betaling til den pavelige Stol allerede nu blev paabudt eller vedtagen, er uvist. Beretningen om, at den af Kongerne, som viste sig mest medgjørlig, var den svage Krøbling Inge, er i sig selv trolig. Ham skal Cardinalen have yndet og kaldt ham Søn, medens han optraadte mindre venlig imod hans voldsomme Halvbrødre. Jo mere man overtænker det hele, desto

mindre sandsynligt maa det forekomme, at Cardinalen skulde være Kongerne i det Hele velkommen, end sige indkaldt af dem.

Cardinalens vidtstrakte Myndighed viser sig ogsaa deri, at han uden videre kunde besætte den nye Erkestol, ja det endog med en Biskop af et andet Stift, thi en saadan Overflytning fra en Stol til en anden var udtrykkelig, hvad vi oftere skulle se, forbeholdt Paven selv. Hans Valg faldt paa Biskop Jon Birgerssøn af Stavanger, hvem han beklædte med det Pallium, han havde medbragt fra Rom for Anledningen, men naturligvis ikke, som man undertiden finder det opfattet i nyere Skrifter, „indviiede“ til den Værdighed, han jo allerede besad. Den Dag, paa hvilken denne store Høitidelighed fandt Sted, kjendes ikke. Det antages, at Islændingen Einar Skulesson, Kong Eysteins Hofskjald, ved denne Leilighed har reciteret sit berømte Digt *geisli* til St. Olafs Ære, men Cardinalen nævnes ikke, ialfald ikke udtrykkelig deri, og heller ikke selve Ceremonien omtales, omend alle tre Konger og Erkebispnen sees at have været tilstede.¹⁾ Under Op læsningen mente man at fornemme en sød Duft i Kirken, ligesom andre Jertegn skulde have indtruffet under Cardinalens Ophold i Norge.

Af særegen Vigtighed for vort Emne er de Bestemmelser, som Cardinalen skal have truffet med Hensyn til det nye Domcapitel ved Metropolitansædet. Herom har man en Efterretning i et noget over 40 Aar senere (1196) udstedt Pavebrev, der aabenbart refererer en fra Nidaros Domcapitel til Curien afsendt Forestilling. Her heder det, at Pave Hadrian (ø: Cardinal Nicolaus) bestemte, at der ved Nidaros Domkirke skulde være en Decanus og tre Archidiaconer.²⁾ Om disse høie geistlige Stillinger virkelig ere komne istand, eller hvor længe de have bestaaet, er uvist. Sikkert er, at man ikke, hvorom senere, finder nogen navngiven Archidiaconus i Nidaros førend 1479 og ingen

¹⁾ Se herom Munch, D. n. F. Hist. II 88, der mener at finde en Antydning til Cardinalen i et omskrivende Udtryk. Digtet er trykt paa flere Steder og særskilt udgivet med Oversættelse af Lars Wennberg som Dissertation i Lund 1874. Betegnende for Islændingen er det, at han ved Slutningen ivrig anbefaler sig til et godt Honorar for sit Kvad.

²⁾ Dipl. Norv. I. No. 1. Munchs Formodning, at disse 4 Prælaturer skulde være fordelt paa samtlige norske Bispedømmers Capitler, kan jeg ikke tiltræde. Et Brev til Capitlet i Nidaros, hvor der bruges Udtrykkene *tres archidiaconatus unum decanum in ecclesia vestra* kan kun angaa denne, ikke andre Kirker. Ellers maatte der have staaet *in provincia vestra*.

navngiven Decanus førend 1430. Imidlertid er det høist sandsynligt, at Hensigten med disse Embeders Oprettelse var den, at Archidiaconerne, der rimeligvis skulde residere paa forskjellige Steder i Stiftet, paa Erkebiskoppens Vegne skulde øve den geistlige Jurisdiction og vel ogsaa oppebære hans Sagefald. Men da det ikke lykkedes at gennemføre eller bevare de canoniske Regler om Geistlighedens egen Jurisdiction, er Embederne maaske bortfaldne. Mærkeligt er det imidlertid, at der i Hamar Stift, hvor i Middelalderens senere Aarhundreder ingen Archidiaconer findes, bevislig fandtes en saadan 1210 og det, som det synes, boende ikke ved Bispesædet, men i Gudbrandsdalen.¹⁾ I Bergen finder man en Archidiaconus i 1180 og Embedet bemerkes endnu ved 1250²⁾, hvorefter det i et Par Aarhundreder forsvinder. Erindres maa det fremdeles, at Biskoppen paa Orknøerne stadig havde en paa Hjaltland (i Thingvold) residerende Archidiaconus, der i ethvert Fald var i Virksomhed idetmindste 1221 og vedblev indtil Reformationens Indførelse. I andre Lande fandtes som bekjendt saadanne Archidiaconer hyppigt og det i stor Mængde omkring i Stifterne. Som et Exempel kan anføres, at i Cardinal Nicolaus' Fødeland, det i kirkelig Henseende Norge saa nærstaaende England oprettede en Biskop i det tolvte Aarhundrede hele syv Archidiaconater i sit Stifts forskellige Dele³⁾. Det kan forøvrigt erindres, at i Stridsskriftet „En Tale mod Biskopperne“ omtales Archidiaconer i Norge⁴⁾, idet de apostropheres i Begyndelsen af Skriftet. Det er forøvrigt rimeligt nok, at Ansættelsen af de Provster, som paa Erkebiskop Jon IIs Tid opstode, men hvis Embede var de verdslige Høvdinger en Torn i Øiet, nærmest har været en Fornyelse af mislykkede Archidiaconater.

Diplomer fra Nicolaus' Besøg i Norge savnes. Han forlod Landet efter at have udført sin Mission der og vendte over Sverige, hvor han ikke udrettede saa meget som i Norge, tilbage til Curien.

Den Mand, som altsaa kom til at begynde Rækken af norske Erke-

¹⁾ Dipl. Norv. II. No. 4.

²⁾ Sammesteds VIII. No. 5, V. No. 5.

³⁾ Henrici Archidiaconi Huntendunensis Hist. Anglorum ed. Arnold 302. (Rev. Britt. M. Æ. scr.)

⁴⁾ Storms Udg. 1. Af Breve i det svenske Diplomatorium synes jeg at maatte slutte, at Archidiaconer der have forekommet før Capitlernes Oprettelse.

bisper, *Jon Birgersson*, maa antages at have tilhørt en af Landets gode Ætter. Om en Søster af ham veed man, at hun er en af dem, der have meddelt Sagaskriveren Erik Oddssøn, hvem man skylder Grundlaget for vor Historie nærmest efter Harald Gilles Død, forskjellige Oplysninger. I 1135, da Harald Gille lod Biskop Reinald i Stavanger hænge, var Jon bleven dennes Eftermand. Som Erkebiskop har han vistnok valgt de første Chorsbrødre i det nye Domkapitel i Nidaros og maaske ogsaa grundet en Skole for Præster. Han døde ifølge Annalerne 1157.

Det mærkeligste eller eneste, som vi forøvrigt vide om ham, er, at han modtog en Skrivelse fra Pave Anastasius IV, dateret 30. Nov. 1154, altsaa kun 3 Dage før denne Pave døde og strax efterfulgtes af den nys omtalte Cardinal Nicolaus (Hadrian IV). I dette Brev meddeltes formelig Stadfæstelse af Nicolaus's Foranstaltninger, navnlig selve Oprettelsen af Erkestolen, hvis underordnede Bispestole opregnes. Jon opfordres til streng Lydighed mod Paven, og der gives Forskrifter om, paa hvilke høie Festdage Erkebiskoppen skal bære sit Pallium o. s. v.¹⁾

Det kan mærkes, at denne her benævnes *Archiepiscopus Trudensis*. Dette betyder Erkebiskop i *Byen* Throndhjem, som i denne samme Bulle udtrykkelig nævnes *civitas Trudensis*. Allerede hos Adam af Bremen vil man finde Byen kaldet *Trondemnis*. Ogsaa af og under Eftermanden Eystein findes hyppigt den samme Benævnelse, *Trudensis*, hvilken derefter forsvinder og afløses af *Nidrosiensis*. Den erkebiskoppelige Residens var sandsynligvis allerede da paa samme Sted i Domkirkens umiddelbare Nærhed, hvor den vedblev at være, saalænge Erkesædet bestod.

Fra nu af nød Norges Erkebiskop og Biskopper en fyrstelig Rang. De vare ligesom Jarlerne *tignarmenn* og kunde omgive sig med en Hird.

¹⁾ Dipl. Norv. VIII No. 1.

II.

EYSTEIN (AUGUSTINUS).

† 1188.

Ved Erkebiskop Jons Død skal Kong Inge uden at tage noget Hensyn til det nysoprettede Domkapitel uden videre have udnævnt en ny Erkebiskop.¹⁾

Denne Mand var Eystein, Søn af Erlend Himalde, og af en meget fornem Æt i Thrøndelagen, der endog havde kongeligt Blod i sine Aarer.²⁾ Eystein skal tidligere have været Inges Capellan og Fehirde. Desværre savnes enhver Oplysning om hans Studier. Den udmærkede Dannelse, hvoraf han siden viser sig i Besiddelse, gjør det lidet sandsynligt, at han kun skulde have modtaget den tarvelige Undervisning, som dengang var at faa hjemme i Norge. Han maa antages at have været i Skole udenlands, maaske i Frankrige eller England. Hans Samtidige, den islandske Biskop Thorlak af Skaalholt, om hvem man har egne Sagaer, siges at have studeret i 6 Aar, dels i Paris, dels i Lincoln.³⁾

Ligesaa lidt som vi kjende, om og hvor Eystein har studeret i Udlandet, ligesaa gaadefuldt er det Tidsrum, som ligger mellem hans kongelige Udnævnelse, der vel har fundet Sted allerede 1157, og hans Indvielse, der ifølge en mærkelig, endnu bevaret Indskrift i Throndhjems Domkirke⁴⁾ foregik 1161. Ved Jons Død og lige til 1 Sept. 1159 levede jo endnu den med Norge saa fortrolige Hadrian IV, der ovenikjøbet særlig var en Ven af Kong Inge, men hos denne har Ey-

¹⁾ En Tale mod Biskopperne udg. af G. Storm, 22—23.

²⁾ See Stamtavlen i Munch, N. F. H. III. Nogle phantastiske Indfald om Eysteins Slægtsforhold findes i Personalhistorisk Tidsskrift II. 260 ff.

³⁾ Biskupa Sögur I. 92, 267.

⁴⁾ Norsk hist. Tidsskr. 2 R. VI. 253. Eystein regner her 26 Nov. 1161 til sit „annus primus“.